

РУМЕН СТОЯНОВ

ВОИНЪТ ЛЕТОПИСЕЦ

chitanka.info

Бернал Диас дел Кастильо е роден в град Медина дел Кампо, разположен между Валядолид, днес най-голямото селище в очертанията на някогашното кралство Леон, и Саламанка, прочут с университета си, който е основан към 1220 г. и според булата на папа Александър IV е едно от четирите най-важни учебни заведения в света. Годината на раждането му не е точно установена: 1495 или 1496. Не се знае с положителност и кога е починал. За вероятна година на неговата смърт се приема 1584.

Баща му бил от скромен произход, но стигнал до общински съветник. Ненавършил двадесет години, Бернал Диас заминава с корабите на Педро Ариас де Авила към презморските земи, мамен както стотици свои сънародници от бивалици и небивалици за купища лесно злато. След престой на континента младежът, разочарован, че не може да стане завоевател, се прехвърля в Куба и там постига желанието си: включва се в експедициите на Франсиско Ернандес де Кордоба и на Хуан де Грихалва, които през 1517 и 1518 г. откриват и изследват юкатанския бряг. На следващата година решителният леонец, закален в изпитанията, тръгва с дружината на Ернан Кортес към ацтекската империя, ширнала се между Атлантическия и Тихия океан.

След осъществяването на това непосилно дело Бернал Диас придружава Кортес и в наказателните му действия против обявилия се за независим в днешен Хондурас Кристобал де Олид. Когато оставя военната служба, оттегля се в наскоро основания град Сантяго в Гватемала и там живее до свършека на дните си. Буди недоумение защо мъж с такъв боен опит не се е издигнал на военното поприще. Предполаганото обяснение е, че му е попречило родството с Диего Веласкес, който враждува с Ернан Кортес. Назначен е за общински съветник и в продължение на дълги и предълги години предявява искания към Негово Величество да бъдат признати и възнаградени заслугите му, които смята за оскърбително пренебрегнати. Той, който се е сражавал за Христовата вяра и за испанската корона, който с гордост заявява, че е участвувал в много повече битки (сто и деветнайсет), отколкото Юлий Цезар, тъне в забрава и мечтаният от младини златен дъжд не рухва върху него. Това удостоверяват настоящите доказателства и молби, които на два пъти сам отнася на Полуострова, без никога да бъдат чути. Някои изследователи смятат, че

той преувеличава с постоянните си натяквания за бедност и че не ще да е живял чак толкова зле. От Бернал Диас дел Кастильо тръгва многолюдно гватемалско потекло, което продължава и до наше време. Трима от потомците му пишат и издават свои книги.

Не е известно кога старият воин започва своята единствена творба. Приема се, че това става преди 1557 г. През 1568 г. вече я преписва на чисто в два екземпляра. Оттам насетне преमेждията, които съпътствуват „Истинската история“ до окончателния ѝ вид, в който я четем ние, напомнят безуспешните жалби на нейния създател пред испанския двор: макар че живее още около десетилетие и половина, той не дочаква да я разгърне отпечатана. Единият ръкопис Бернал Диас праща в Испания, другия задържа в Гватемала. Чак през следващия век Алонсо Ремон, монах от ордена Мерседес, намира ръкописа в частна испанска библиотека и през 1632 г. го отпечатва. Редят се преиздания и преводи, независимо от това, че Ремон е осакатил оригинала с произволната си намеса. През 1904 г. мексиканецът Хенаро Гарсия предлага ново издание въз основа на препис от изгубения в Гватемала екземпляр. За съжаление използваният текст бил променен, може би от самия летописец, с оглед на бъдещо отпечатване, и затова не е верен с първоначално написаното от Бернал Диас. Междувременно се появява непознат дотогава препис и едва през 1939 г. излиза ново издание, което мексиканецът Хоаким Рамирес Кабаняс подготвя, сравнявайки всички известни текстове, и то вече задоволява изискванията на познавачите.

Бернал Диас дел Кастильо неслучайно озаглавява своя труд „Истинска история за завоюването на Нова Испания“. Той работел вече над него, когато му попада „Обща история на Индиите“ от Франсиско Лопес де Гомара, чието първо издание е от 1552 г. Някогашният боец е възмутен от неумереността, с която авторът превъзнася Ернан Кортес и омаловажава приноса на съратниците му в невероятното покоряване на Мексико. Лопес де Гомара бил ръкоположен в свещенически сан и преподавал реторика в университета на град Алкала. Постъпил на капеланска служба в дома на Кортес и очевидно намерението му било да възвеличае своя работодател и покровител. Застъпвал гледището, че историята се създава от велики личности и е разбираемо защо изпълнителите на техните замисли не го интересуват. Неговото литературно умение обаче не могло да замести най-големия му

недостатък: той не бил стъпвал в презморските земи. Изнесените сведения черпел от онова, което писали или разправяли хора, пряко запознати със събитията. Впрочем Лопес де Гомара не бил изключение. Хроники от втора ръка, т.е. по чужди източници, пишели и други: Педро Мартир де Англия, Антонио де Солис, Антонио де Ерера-и-Тордесилас.

Бернал Диас възнамерявал с тази книга да възстанови историческата истина, погазена от писанията на зле осведомени или злонамерени хора. Когато довършва „Истинската история“, подчертава, че са останали живи само петима от завоевателите на ацтекската държава; той съзнава своя дълг на един от последните очевидци: да докаже правдата и да отдаде нужното всекиму, включително и на самия себе си. Макар че неговата цел е в летописа да възтържествува истината, не бива да му се предверяваме. Строго погледнато, това едва ли е по силите на човек, който твърди, че пише история, опирайки се единствено на своята памет. Ако разгромяването на хилядократно превъзхождащите по численост войски на Монтесума е цяло чудо; чудо е и да се напише, и то след десетилетия, изрядно достоверна хроника с изумително количество подробности от какво ли не естество. Познавачите поставят под съмнение уверението на летописеца, че е разчитал единствено на паметта си при възкресяването на невъобразимо количество факти и подробности и допускат, че е ползувал свои записки. С тях или без тях, важното е, че на Бернал Диас дел Кастильо се дължат най-увлекателните, най-живите страници за покоряването на Америка, които надмогнаха със своята непринуденост и безхитростност всичко онова, написано по същия повод от хора, начетени в литературното изкуство. Относно правдивостта на изнесеното от Бернал Диас безспорно е следното: той върши своята работа непредубедено и добросъвестно, стреми се да бъде обективен, т.е. верен на отдавна случилото се, доколкото му позволяват паметта и собственото му разбиране за събитията. И голямото му предимство е, че борава с факти. Човек от простолюдието, без да е учил много, той не е по отвлечените разсъждения, чувствава се сигурен с фактите, с тях изгражда книгата си. Естествено, сега можем да оспорим, доуточним или отхвърлим някои от тях, но „Истинската история“ запазва своята стойност на първоизвор с много широк обхват. В писменото осмисляне на

струпания, внушителен по обем и заплашителен с безкрайните си подробности материал, Бернал Диас не е разграничавал същественото от второстепенното, не се е стремял да подбира главното, нито се е съобразявал с някакви композиционни съотношения. Той просто е разказвал наред. По този начин е запазил изключително много неща, които правят летописа му задължителен за историци, етнологзи, литератори, социолози, езиковеди, антрополози, които проучват доколумбовска Америка от различни ъгли: бит, архитектура, боговерие, държавно, стопанско, политическо, военно устройство, благодатна прочит е и за ония, които се занимават с Ренесанса и мисленето на испанеца, на европейеца от онова време.

Откриването и завземането на континента поражда книжнина, която освидетелствува това поразяващо умовете събитие: хрониките. Някои ги подразделят на четири вида. Първо самите откриватели и завоеватели служебно трябвало да докладват своите действия. Началото слага Христофор Колумб с петте си писма до краля. Ернан Кортес изпраща същия брой послания до Карлос V, подобаващо дълги, и давайки отчет за стореното, се превръща в летописец на оглавяваното от него победоносно напредване към Теночтитлан. Вече бе споменато, че за далечните морета, земи, народи пишат и хора, които никога не са бивали там. Значителен брой хроники създават духовниците, които се заемат с покръстването на победените и събират и обработват разнородни материали. Четвъртият вид хроники, някои от тях на американски езици, съчиняват индианци или метиси. Тоя вид хроники единствени хвърлят светлина върху кървавия сблъсък между двата свята откъм страната на разгромените.

Не бива да се мисли, че хрониките за Америка просто разширяват тематичния обseg на създадените дотогава в Иберия. Разликите между тях са осезателни и произтичат от следното обстоятелство: в презморието летописците са изправени пред съвсем непозната, съвсем друга действителност и тя неминуемо им налага в съдържанието и формата подход, който ги разграничава от пишещите за Полуострова. По тая причина хрониките за Индиите в испанската литература представляват ново измерение на процъфтяващата през шестнадесетото столетие историография. И благодарение тъкмо на отклоненията от утъпкания път — най-вече на зараждащото се чувство на принадлежност към презморските области — те лягат в основата на

испано-американската литература. Плът от двете книжнини, те са вододел между тях. „Истинската история“ на Бернал Диас е както испанска, така и мексиканска творба.

Хрониките за Индиите имат още една съществена черта, която ги разпознава от успоредните им по време иберийски летописи: в тях се долавя живителният повей на Ренесанса. Самите откривателски плавания, които първоначално отразяват, са велики ренесансови подвизи, макар че непосредствените подбуди да бъдат предприети са чисто хищнически. Впрочем завоюването на Америка, осъществено с нечовешка жестокост, е дело на човеколюбивия Ренесанс. Прониквайки в неизследвани пространства и култури, хронистите, завоеватели и духовници, неимоверно разширяват котловинния кръгзор на европееца, описвайки чуждоземски планини, растения, животни, племена, обичаи, вярвания, те несъзнателно му помагат да разчупи средновековния си дух, да придобие по-цялостен поглед към чудното многообразие на живота; още те самите, просмукани от тесногръдо мислене, но вече впрегнати в служба на една епохална дейност, без да си дават сметка, допринасят за насърчаване на любознанието, на интереса към широкия свят и към човека.

Ренесансовият дух в американските хроники личи и при съпоставка с рицарските романи, които през ония години, особено в първата половина на века, са любимото четиво на испанеца. По техните страници шествуват рицари, вече пометени от живота: безподобният в своите добродетели Амадис от Гаула, достойният му син Еспландиан, Феликсмарте от Иркания, Сиронхилио от Тракия и прочие съвършени благородници, верни до гроб любовници, неустрашими победители на звероподобни твари, безкористни закрилници на бедстващи девиси, невинни крепители на средновековното. Романите и хрониките си съперничат по невероятните приключения на своите герои. По това можем да съдим и колко различни са те от формална гледна точка, а поради схващанията, които утвърждават. Рицарите, влизайки в двубои с въображаеми страшилища и великани, защитава идеалите на средновековния човек. Покорителите, воювайки с хора от новооткрити царства, действуват в името на безпощадни стопански закони и макар да сеят смърт, проправят път към бъдното. Амадис от Гаула възвеличава

остарялото възприемане на света, Ернан Кортес гради излаз към необятното, в съзвучие с ренесансовата ера.

„Истинската история“ на Бернал Диас заема по-особено място сред летописите на очевидци. Това се вижда най-ясно, ако ги сравним с писмата на Кортес, излезли под перото на човек, който, макар и не на драго сърце, две години е следвал прочутия университет в Саламанка, и то именно литература. Тъй че неизбежно носят белезите на стилна изисканост. Предназначени за държавния глава, те са издържани и в присъщата за такива обстоятелства тържественост, очебийна още в уводните изреждания на високопарни обръщения и звания, подсилена и от съзнанието за собственото му положение на военачалник, поднесъл на империята неизбродни земи, безчет поданици и несметни богатства.

Бернал Диас пише на разговорния народен език, повествованието му тече близо до устната реч, запазвайки предимствата и недостатъците ѝ. Сам той изтъква, че е неук, че не владее латински и правилата на изящния слог. Но едва ли ще да е бил чак толкова невеж по книжовните въпроси, щом се позовава на римската история, на класици и рицарския роман. Все пак той стои твърде далеч от преобладаващия за времето начин да се пишат подобни хроники, води се по своя усет на роден разказвач на случки и по великолепно си чувство за изчерпателност. Грубоватата езикова свежест и неподправеното сладкодумие на патилия и препатил воин не са загубили своето очарование и днес.

В противоположност на Ернан Кортес и Лопес де Гомара, Бернал Диас си поставя и сполучливо разрешава задачата да изобрази завладяването като дружен труд, като последица от съвместните усилия на всички. Офицери, капитани, подофицери, моряци, кърмчии, пехотинци, конници, топчии, преводачи, съюзници туземци — Диас е наистина благороден в стремежа си никого да не подмине — индиански вождове, подарени жени, разбунтували се съотечественици, той иска да въздаде справедливост, като упомене всекиго. Не забравя и себе си. Кортес пише послания до императора в качеството си на главнокомандуващ, докато Бернал Диас разказва отколешните си преживелици: първият излага нещата видени отгоре, вторият тъкмо обратно — изразява становището на войнишкото мнозинство: през устата на тоя хронист говори простолюдие. Затова писмата на Кортес

и историята на бившия му подчинен взаимно се допълват и дават поизчерпателна представа за фантастичния поход към сърцето на ацтекската държава, отколкото взети поотделно. Трябва да се изтъкне, че „Истинската история“ притежава две незаменими достойнства, които ведно с художествените определят нейното първенстващо значение сред сродните ѝ произведения: писана е от участник във всички прекеждия, при това редови боец от народните слоеве. Бернал Диас, за когото е било по-привично да върти меч, и който хваща перото на старини, за да опровергае безотговорните славословия около Ернан Кортес за сметка на другарите му, съумява да го постигне, без да принизи неговата ръководна роля. Не премълчава личните му качества на пълководец и политик, ала не прескача и онова, което смята за погрешно в постъпките му, предимно несправедливото му отношение при подялбата на тъй жадуваната от всички плячка.

За своя чест, Бернал Диас не хули местното население, по-скоро изпитва съжаление заради причинените му нещастия, отнася се с уважение към неговите изключителни материални постижения, винаги нарича Монтесума „великия“, не злепоставя враговете индианци, с които толкова пъти се вкопчва на живот и смърт и които неведнъж го раняват, за него те са равноправни воители, които храбро нападат и се бранят. Най-много ги упреква за техните езически и людоедски нрави, но и тогава укорите му са сдържани. Естествено, той не вижда завладяването от обратната страна: разгрома на една висока самобитна култура, трагедията на цели народи, на които сред реки от кръв биват натрапени чужда религия и чужда душевност, осъждащи ги на вечно раздвоение. Негов съвременник, също летописец, пламенният защитник на индианците отец Лас Касас (1474–1565 г.) успява да се извиси достатъчно, за да прозре в завоюването на Индиите не само славата, но и позора на своята родина. И посвещава разгневеното си слово да разобличава зверствата на покорителите и да защитава техните жертви, дълбоко убеден, че испанците недопустимо използват насилие и че трябва само мирно да покръстват обитателите на присвоените области. Още с появата на похристиянчената Марина Бернал Диас се отзовава почтително за нея и после не пропуска да слага пред името ѝ „доня“ и да я обсипва с похвали заради нейната всеотдайност като преводачка, съветничка и посредничка. Но тя предателствува спрямо хората, чиято кръв носи. Съхранявайки за

поколенията нейното име — едно от най-известните индиански имена, неделими от падането на ацтекската империя, — той не може и да допусне, че след време в Мексико с него ще жигосват чуждопоклонничеството, пораженството, предателството: малинчизъм.

Наистина как така огромната империя рухва в разцвета на своето могъщество пред шепа авантюристи? Освен всички преимущества, които облагодетелствуват дръзките натрапници (превъзходството в бойното изкуство, съюза с неприятелите на ацтеките, изключителната завоевателска дарба на Кортес, съчетаваща в едно безразсъдно смелия пълководец и пресметливия политик, неவிжданите чудовища коне и огнебълващи оръжия, които сеят ужас, несъкрушимата воля за победа и други предимства, присъщи на едно по-напреднало общество), съществува още един фактор в тяхна подкрепа. Според най-проницателния съвременен есеист на Мексико, поета Октавио Пас, той струва повече от изброените, срещу него се оказва безсилна както безчислената рат на Монтесума, така и предимството да се воюва на своя земя, и той решава изхода. Това е предопределението.

Когато испанците дошли, ацтеките го изтълкували като сбъднато отколешно предсказание. Едно предание гласяло, че Кецалкоатл, върховен бог, владетел на въздуха и природните явления, символизиран от перната змия (съседните народи го наричали Кукулкан или Гугуман) пристигнал откъм изгрев-слънце, живеел строго и бил добър и мъдър. Наложил благонравие и справедливост, научил хората да обработват камъни и да лаят метали. На вид бил едър, снажен, с широко чело, големи очи, дълги черни коси. При това с гъста брада и бяла кожа. Неизвестно защо, един ден напуснал древните мексиканци. Мълвата твърдяла, че отплавал с кораб пак на изток, от други уста се чувало, че се запалил на морския бряг. Тъй или иначе, Кецалкоатл предупредил, че ще дойде отново. И при досега с европейците у индианците възникнало съдбовното подозрение, че тия бели брадати мъже, способни да вършат чудеса, дошли откъм изгрев-слънце, са хората на Кецалкоатл. Щом в столицата долетели вести за пришълците, Монтесума побързал да изясни какво е положението. Бернал Диас съобщава, че художници, пратени от ацтекския самодържец, нарисували Кортес и военачалниците му, корабите, ветрилата, конете, оръжията, кучетата. Най-добрият имперски бързоходец отнесъл в Теночтитлан не само тия документални рисунки,

но по негово предложение и шлем, защото бил сходен с един, който ацтеките имали от предците си и който били турили на бог Уйцилопочтли. Бързоходецът уверил, че лично Монтесума ще прояви интерес да види шлема. Бернал Диас обобщава: Монтесума, „... когато видял шлема, и този, който имал техният Училобос, се убедил, че сме от ония, за които техните предшественици им били казвали, че ще дойдат да владеят тая земя“. Това заключение се повтаря многократно в „Истинската история“ и не оставя никакво съмнение.

За ацтеките, уточнява Пас, времето не е отвличена и неизменна величина, а нещо живо и разчленено: съставено от последователно редуващи се отрязъци и всеки се ражда, расте, запада, умира. Всяко времетраене има свои богове, които властвуват, докато съществува то. След изразходването, износването на едно времетраене идва друго, със свои божества. И Монтесума трябвало да реши: другоземците обикновени врагове ли са или нови богове? Да им се опълчат или да им се подчинят? Надделяло убеждението, че са пристигнали синове на слънцето. И всесилният Монтесума нееднократно изразява с царски дарове преклонението си пред тях, вместо да ги помете с войските си, търси разбирателство, посреща ненаситните грабителите като скъпи гости, а пленяването му е последствие не толкова от хитростта и наглостта на коварните испанци, колкото от неговата разколебаност и обърканост. В общество, крепящо се на боговерието, когато свещените знаци повеляват, че е настъпил край на едно времетраене и боговете са изоставили смъртните, психически трус покосява устоите му. Обезверение, страх, паника, ужас плъзват сред ацтеките. Волята за съпротива е до голяма степен сломена, по-точно вцепенена, обезсмислена: тя е съпротивата на разединените, на хора, които знаят, че воюват с божества. Други минават към новодошлите висши същества или предпочитат смъртта. Сякаш във вода е хвърлен камък: тази обреченост обхваща в концентрични кръгове поробените и независими от ацтеките народи и улеснява победата на европейците, преди още да са се появили...

И един необразован и пламенен войник, Бернал Диас дел Кастильо, ще бъде този, който ще напише истинската книга за завоюването на Мексико със своята „Истинска история на Нова Испания“... „Не знам как да разкажа за неща нечувани, невиждани и дори несънувани досега“ — пише Бернал Диас. „Знае много добре да

го разкаже“ — възкликва Рамон Иглесиас, редактор на това кубинско издание на книгата. „Бернал притежава рядко умение на разказвач, има толкова богата жизнена памет, че без никакво усилие извиква далечни спомени и по несравним начин ги съживява с перото си. Независимо от това, дали са го хвалили или чернили, всички автори след него са грабили с пълни шепи от книгата му и са я използвали за създаването на своите собствени разкази.“

Румен Стоянов

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.